

F. M. Dostoyevski'nin "Doğu Sorunu" Bağlamında Tarihsel Görüşleri

F. M. Dostoevsky's Historical Views in the Context of the "Eastern Question"

Tastanbak SATBAY *
Talgat ZHOLDASSULY**

Öz

* Dr, Korkut Ata Kızıldorda
Üniversitesi Tarih Bölümü
dastan.satbai@mail.ru

ORCID: 0000-0002-0697-7686

Kızıldorda / KAZAKİSTAN

* Dr, Korkut Ata Kızıldorda University
Department of History
dastan.satbai@mail.ru

ORCID: 0000-0002-0697-7686

Kızıldorda / KAZAKİSTAN

** Dr. Öğr. Üyesi, Korkut Ata
Kızıldorda Üniversitesi Tarih Bölümü
zholdassuly2018@gmail.com

ORCID: 0000-0002-0976-6075

Kızıldorda / KAZAKİSTAN

** Assist. Prof. Dr., Korkut Ata
Kızıldorda University
Department of History
zholdassuly2018@gmail.com

ORCID: 0000-0002-0976-6075

Kızıldorda / KAZAKİSTAN

Başvuru/Submitted: 17/05/2023

Kabul/Accepted: 03/10/2023

Çalışmada, ünlü Rus yazarı F. M. Dostoyevski'nin tarihsel görüşleri "Doğu Sorunu" çerçevesinde incelenmiştir. Yazara göre, Rusya'da "Doğu Sorunu", XVI. ve XVII. yüzyıllarda tek bir merkeze bağlı Moskova Knezliği'nin kurulmasıyla başlamıştır. Rus Çarı Korkunç İvan'ın saltanatı sırasında Kazan, Astrahan hanlıklarının ve diğer Türkçe konuşan halkların hanlıklarının işgali ile "Doğu Sorunu" nun çözümü harekete geçmiştir. XVIII. yüzyılın başlarında Rus Çarı Büyük Petro, bu sorunu Rusya lehine çözmeye yönelik bir politika izlemiştir. Yazara göre, Türk hanlıklarının işgali çok önemli olmuş ve Rus fetih savaşları "barışçıl" olarak yürütülmüştür. Ancak tarihi kaynakların gösterdiği üzere, bu tabii ki doğru değildir. Rus çarları, XIX. yüzyılın başlarında Osmanlı devletinin zayıflamasıyla birlikte, başta İstanbul olmak üzere Osmanlı devletinin mülklerini işgal etmek için planlar yapmıştır. Ortodoks bir din düşünürü olarak F. M. Dostoyevski, Rus yöneticilerinin politikalarını tutkuyla desteklemiştir. Ancak yazarın Pan-Slav fikirlerinin temelsizliği XX. yüzyılda ortaya çıkmıştır. XX. yüzyıl boyunca, Sovyetler Birliği tarihi içinde Dostoyevski'nin Pan-Slavist hayalleri gerçekleşmiş gibi görünse de, bu fikir gerçekleşmemiştir.

Anahtar Kelimeler:

Dostoyevski, Siyasi Düşünce Tarihi, Türk Halkları, Doğu Sorunu, Osmanlı Devleti.

Abstract

The famous Russian writer F. M. Dostoevsky's historical perspectives were examined within the framework of the "Eastern Question" in the study. According to the author, the "Eastern Question" in Russia began with the establishment of the Moscow Principality in the XVI and XVII centuries, which was affiliated to a single center. During the reign of the Russian Tsar Ivan the Terrible, the solution of the "Eastern Question" was activated with the occupation of the Khanates of Kazan, Astrakhan and other Turkic language speakers. At the beginning of the XVIII century, Russian Tsar Peter the Great followed a policy aimed at solving this problem in favor of Russia. According to the author, the occupation of the Turkish khanates was very important and the wars of Russian conquest were conducted "peacefully". However, historical sources show that this is not true. With the weakening of the Ottoman state at the beginning of the XIX century, the Russian tsars made plans to occupy the properties of the Ottoman state, especially Istanbul.

As an Orthodox religious thinker, F. M. Dostoevsky passionately supported the policies of the Russian rulers. However, the baselessness of the author's Pan-Slavic ideas was revealed in the XX. century. Even though Dostoevsky's Pan-Slavic dreams seemed to have come true in the history of the Soviet Union during the XX century, this idea did not become a reality.

Keywords:

Dostoyevsky, Political Thought History, Turkic peoples, Eastern Question, Ottoman Empire.

Makale Bilgileri

Atıf: Zholdassuly, T. (2024). F. M. Dostoyevski'nin "Doğu Sorunu" Bağlamında Tarihsel Görüşleri. *Selçuk Türkiyat*, (62): 137-151. Doi: 10.21563/sutad.1299180

Etik Kurul Kararı: Etik Kurul Kararından muaftır.

Katılımcı Rızası: Katılımı yok.

Mali Destek: Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Telif Hakları: Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.

Değerlendirme: İki dış hakem / Çift taraflı körleme.

Benzerlik Taraması: Yapıldı – iThenticate.

Etik Beyan: sutad@selcuk.edu.tr, selcukturkiyat@gmail.com

Lisans: Bu eser Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile lisanslanmıştır.

Article Information

Citation: Zholdassuly, T. (2024). F. M. Dostoyevski'nin "Doğu Sorunu" Bağlamında Tarihsel Görüşleri. *Selçuk Türkiyat*, (62): 137-151. Doi: 10.21563/sutad.1299180

Ethics Committee Approval: It is exempt from the Ethics Committee Approval.

Informed Consent: No participants.

Financial Support: The study received no financial support from any institution or project.

Conflict of Interest: No conflict of interest.

Copyrights: The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.

Assessment: Two external referees / Double blind.

Similarity Screening: Checked – iThenticate.

Ethical Statement: selcukturkiyat@gmail.com, fatihnumankb@selcuk.edu.tr

License: Content of this Journal is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)

Giriş

Avrasya kıtasının kuzey ve orta kısımlarının tarihi, esas olarak, yüzyıllar boyunca birbirleriyle rekabet etmeye, aynı zamanda medeniyet ilişkilerine girerek, birbirini kültürel olarak zenginleştiren Türk ve Slav süperetnoileri arasındaki ilişkinin tarihidir. Olayların tüm iniş çıkışlarına girmeden, Altın Orda döneminde Türklerin bu alana hâkim olduğunu, Slav halklarının ise bağımlı bir konumda olduğu gerçeğini ve sonra yeni çağın başlamasıyla durumun Slav halklarının lehine çarpıcı biçimde değişmeye başladığını söyleyebiliriz. Yeni tarihsel koşullarda, “şeylerin gücüyle” (A.S. Puşkin), artık Türk devletlerini ve halklarını sistematik olarak işgal eden Moskova Knezliği veya Moskoviya şahsında Ruslar galip gelmeye başlamıştır. Görkemli bir tarihsel nitelikteki olaylar, Rus edebiyatının klasiklerinin çalışmalarına da yansiyarak onların tarihsel görüşlerinin oluşumunu etkilemiştir. Bu bağlamda A. S. Puşkin, M. Yu. Lermontov, N. V. Gogol, İ. S. Turgenev, F. İ. Tyutçev, N. S. Leskov, F. M. Dostoyevski, N. A. Nekrasov, M. E. Saltıkov-Şchedrin ve L.N. Tolstoy’u ve yaratıcı mirası geçmişin tarihi olaylarını ve onların değerlendirmesini yansıtan diğer yazarlar da adlandırılabilir. Geçerken, XIX. yüzyıl Rus edebiyatının, antik çağ, rönesans, aydınlanma ve klasik Alman felsefesi gibi dünya kültürünün olağanüstü bir fenomeni olduğu da belirtilebilir.

Çalışmanın amacı, Dostoyevski’nin Osmanlı devleti ve Türk halklarına karşı gerçek tavrını ve niyetlerini onun günlükleri aracılığıyla tespit etmek ve analiz etmektir. Bununla birlikte, yazarın günlükleri aracılığıyla tarih ve Batı medeniyetleri hakkındaki görüşlerini göstermektir. Bu noktadan hareketle onun tarihsel görüşlerinin kök kaynaklarına bakılmıştır. Bütün bunlar, birincil kaynaklar olarak “Yazarın Günlüğü” ve onun bazı arkadaşlarına yazdığı mektupları tarafından sağlanmıştır. Dolayısıyla, çalışma F.M. Dostoyevski’nin “Doğu Sorunu” bağlamında tarihsel görüşlerinin bilimsel bir analiziyle sınırlanmıştır. Yazarın dünya tarihine yaklaşımı Doğu sorunu üzerinden irdelenmiştir. Osmanlı ile Rusya arasındaki ilişkilerin en karmaşık ve derin temelleri Doğu sorunu üzerinden ele alınmıştır.

F. M. Dostoyevski’nin Tarihsel Görüşlerine Kısa Bir Bakış

Dostoyevski’nin sosyo-tarihsel ve dini görüşlerinin incelenmesi, yazarın kendisi hayattayken başlamış ve ölümünden hemen sonra yurttaşları tarafından devam etmiştir. Onun hakkındaki görüşler çok farklı, bazen de çelişkili olmuştur. Hatta N. K. Mihaylovski gibi Rus popülist ona hitaben “acımasız” sözünü kullanmıştır (Volkov, Lihoradova & Frolova, 2021, s. 5). F. M. Dostoyevski’nin tarihsel görüşleri Sovyet siyasi rejimine uygun olmamıştır. Lenin ve Sovyet edebiyatının kurucusu ve yazar M. Gorki Dostoyevski’nin tarihsel görüşlerini gerici olarak değerlendirmiştir. V. Lenin’in yoldaşı ve yeni Bolşevik Rusya’nın ilk Halk Komiseri A. V. Lunaçarski’ye göre ise, Dostoyevski ve Tolstoy “yabancı sınıflara” aitti, bolşeviklere “düşman, karşıt güçlerden” idi (Volkov vd., 2021, s. 6). Olaya karışan ünlü M. Gorki, “Karamazov Kardeşler”de müstehcenlikten başka bir şey görmemiş ve bu eseri “sadist ve acı bir iftira” olarak değerlendirerek, “Rus edebiyatının açık renkli arka planındaki insan düşmanlığının karanlık noktaları” arasına yerleştirmiştir. Ayrıca Gorki onu “gerici”, “zoolojik ırkçılığın” kurucusu olarak adlandırmıştır. Gorki’ye göre Dostoyevski, “ateşli

bir şovenist, bir Yahudi aleyhtarı, bir sabır ve itaat vaizi" olmuştur. Ancak Gorki, Dostoyevski'nin bir sanatçı olarak büyüklüğünü, tüm "günahlarını" örten de bu sanatsal yeteneği olduğunu inkâr etmemiştir (Volkov vd., 2021, s. 6). Dostoyevski'nin tarihsel görüşlerini "karanlık romantizminin" bir temsilcisi olarak tanımlayan ilk Sovyet uzman tarihçisi G. A. Pokrovski tarafından da eleştirilmiştir. Ona göre Dostoyevski, "dinle aydınlatılan ırkçılığın ideoloğudur" (Pokrovski, 1929, s. 3, 81, 88). Profesyonel bir tarihçinin bu görüşünün gerçeğe daha yakın olduğu düşünülebilir. Dostoyevski'nin felsefi ve tarihsel görüşlerini analiz eden önde gelen Rus filozof N.A. Berdyaev, onun tarihsel ve dini görüşlerini etkileyen temel faktörün, "Moskova'nın üçüncü Roma" olduğu "Rusçuluk fikri" kavramına bağlılığı olduğunu söylemiştir (Berdyaev, 1990, s. 118).

Bu bağlamda, tarihin akışının hareketlerini ve belirli bir yönde hareket etme olasılığını kendi tarzında yakalayan Dostoyevski'nin "dinle aydınlatılan ırkçılığı"nı kaydeden Pokrovsky ile aynı fikirde olmamak da mümkün değildir. Çünkü ünlü yazarın "Yahudi Avrupa"nın ürünü olarak gördüğü Batı Avrupa uygarlığı başta olmak üzere, her türlü siyasi faktöre karşı güvenilir bir çit haline gelecek olan büyük siyasi gücün Ortodoks Rusya olacağını söyleyerek tarihin akışını Ortodoks vizyonu lehine yönlendirmeyi arzulamıştır (ona göre Batı Avrupa kapitalizmi Yahudiler tarafından icat edilmiştir). Dostoyevski, Rusya'nın gelişmesinin anahtarının monarşi sistemin güçlendirilmesiyle olacağını kanıtlamak isteyerek ülkedeki siyasi gücün prestijindeki düşüşün onun her zaman gerilemesine yol açtığını söylemiştir. "Büyük Petro döneminden önce, Moskova Knezliği'nde son derece büyük miktarda Asya ve Doğu tembelliği, ikiyüzlülük ve yalan olduğunu" vurgulamış ve bunu "çilecilik", "üzücü monotonluk" ve "iç güçsüzlük" ile karakterize etmiştir (Çerepnin, 1968, s. 158).

Dostoyevski'nin "Doğu Sorunu" Hakkındaki Görüşlerinin Kökenleri

Dostoyevski'nin, Rusya'nın Büyük Petro öncesi zamanlarda elde ettiği devlet birliğini, Ortodoksluğu ebedi bir "mücevher" ve "gerçek" olarak korumasının bir garantisi olarak sunma arzusu oldukça taraflıdır. Bu nedenle ona göre, bu değerleri küresel ölçekte geliştirmek lazım olmuştur. Bu düşüncelerden yola çıkan Dostoyevski, genellikle bazı güncel dış politika sorunlarının tartışılmasıyla ilişkilendirdiği XVI-XVII. yüzyıldaki Rus devletinin dış politikasına değinmiştir. Bu sebeple, XIX. yüzyılın 1870'li yıllarının Doğu sorununa atıfta bulunan yazar, bu dış politika yönlerinin "Büyük Rus kabilesinin" tek bir Rus devletinde, yani Moskova Knezliği ile birlikte ilk birleşmesinden kaynaklandığını belirtmiştir (Çerepnin, 1968, s. 161). Dostoyevski, bu olayla ilgili olarak, Ortodoksluk ve Müslümanlık arasındaki mücadele açısından IV. İvan'ın doğu politikasını ve Kazan'ın işgalini hatırlatmıştır. Yazar "Tatar Ordası dağıldığında, Kazan Hanlığı birdenbire güçlendi ve sonunda o kadar güçlendi ki, Rus toprakları kime kalacak, Hıristiyanlara mı yoksa Müslümanlara mı? diye bir zamanlar tahmin etmek bile zor oldu" demiştir. Ancak yazar, Rus çarını Kazan Hanlığı'nın bağımsızlığını sona erdirmeye iten dini sistemler çatışmasının arkasında tamamen pratik ve hayati çıkarların (ekonomik, politik) da gizlendiğinin farkında olmuştur. "Bu devlet, o zamanlar Rusya'nın Doğusuna hükmetti, Astrahan Hanlığı ile iletişim kurdu, Volga'yı elinde tuttu ve Rusya'nın yakınından onun muhteşem bir müttefiki,

Moskova'nın çok zarar gördüğü korkunç bir soyguncu ve hırsız olan Kırım Ordası Hanı ortaya çıkmıştı. Mesele acildi ve o zamanlar henüz Korkunç olmayan genç Çar İvan Vasilieviç, o zamanın bu Doğu sorununu sona erdirmeye ve Kazan'ı almaya karar verdi" (Çerepnin, 1968, s. 161) demiştir.

Dostoyevski, Doğu ve Güney'de zaman zaman birbirleriyle ittifak ve bazen de düşmanlık içinde olan Türk hanlıklarına komşu olmanın Rusya için gizlediği tehlikeyi çok doğru bir şekilde tasvir etmiştir. Adil olmak gerekirse, Türk kökenli Rus tarihçi N. Karamzin'in kaynaklarını kullanarak Dostoyevski, Kazan kuşatmasını ve Kazan şehrinin yerli halk tarafından cesurca savunulmasını ve Rus birlikleri tarafından ele geçirilmesini objektif bir şekilde değerlendirmiştir.

Yazar, Kazan Hanlığı'nın Rus devletine barışçıl bir şekilde dâhil edilmesinin olumlu tarafını göstermeye çalışmıştır. Ancak bu tarihsel gerçeklerle çelişiyordu. "Peki, Çar İvan Vasilieviç Kazan'a girdiğinde ne yapmıştı?" diye soru sormuş yazar. "Ulu Novgorod'da olduğu gibi, gelecekte müdahale etmemeleri için sakinlerini istisnasız yok etmiş miydi? Kazan'lıları Asya bozkırlarının bir yerine mi gönderdi? Hiç de bile; tek bir Tatar'ı bile tahliye etmedi, her şey aynı kaldı ve daha önce çok tehlikeli olan kahraman Kazan'lılar sonsuza dek boyun eğdiler" (Çerepnin, 1968, s. 162) diye kendisi soruyu cevaplamıştır. Ayrıca bütün bunlar Dostoyevski'ye göre, Hıristiyanlığın "hayırsever" ve dahası ani etkisinden dolayı olmuştur. "Rus toprakları Ruslara aittir, tekrarlıyorum sadece Ruslara aittir ve sadece Rus toprakları vardır ve içinde en ufak bir Tatar toprağı bile yoktur" diye yazmıştır yazar. "Rus topraklarının eski işkencecileri olan Tatarlar, bu topraklara yabancıdır. Ama onları sakinleştiren, topraklarını onlardan geri alan ve onların kendilerini fetheden Ruslar, iki asırlık eziyeti için Tatarlardan intikamını aldı, tıpkı Müslüman bir Türk'ün kendisini hiç gücendirmeyen gayrimüslimleri işkence edip aşağıladığı gibi, Tatarları küçük düşürmediler, tam tersine, onlara size göre çok aydınlanmış Batı'nın en medeni topraklarında bile rastlayamayacağınız tam bir medeni eşitlik verdi" (Dostoyevski, 2019, s. 196) demiştir. Burada ünlü yazarın açıkça bir kurnazlık yaptığı söylenebilir. Ona göre, Ruslar Tatarlara karşı "insani ve dini hoşgörü" ile davranırken, Tatarların kendileri "Ruslardan uzak durmayı severler (tam da Müslüman olduklarından dolayı)" (Dostoyevski, 2019, s. 196). Üstelik Dostoyevski, Rusların her zaman Osmanlı Türkiye'si ile savaş halinde olduğunu anlatarak, bu savaşlarda Tatarların kesinlikle Türklere sempati duydukları için onları sitem etmiş ve "...onlara göre Türklere olan tüm savaşlarımız kaçınılmaz olarak dini bir karakter mi kazanıyor?" diye soru sormuştur (Dostoyevski, 2019, s. 197).

Yazarın Tarihsel Görüşlerinin Gerçeğe Uygunluğu (Tarihsel Arka Plan)

Tarafsızlık duygusu yazara ihanet etmiş gibi, çünkü bugünkü Kazan Tatarlarının ortak hafızasında, Korkunç İvan'ın işgali dönemindeki Rus askerinin zulmü ve vahşeti hakkındaki efsaneler hala yaşıyor. Ocak ayının ayazında, işgalciler Kazan sakinlerini kendilerini Volga Nehri'ne atmaya zorlamış ve nehir yakasına bariyer müfrezelerini koyarak sadece hayatlarını kurtarmak için İslam'dan Ortodoksluğa geçmeyi kabul edenlerin nehirden çıkmasına izin vermiştir. Bu trajedilerin sonuçları Tatar halkının zihniyetini etkilemiş ve onlar dinine göre "vaftiz edilmiş Tatarlar" ve geleneksel

inancını muhafaza eden Müslüman Tatarlar olarak bölünmüştür. Şimdiye kadar, yaşlı Tatarlar arasındaki en korkunç sitem veya lanet – “oh, çokungan”, yani “oh, lanet olası vaftiz edilmiş adam” ifadesidir. Bu bağlamda, kendini kötüye kullanmamak için Kazan surunun kulesinden kendini atarak ölen Türk halkları için hala sadakat ve inanç geleneklerinin bir sembolü olan Kazan Hanlığı'nın son hanı Süyün Bike'nin trajik bir cesaretini hatırlamak yerinde olur.

Dostoyevski'nin Görüşleri Bağlamında Büyük Petro'nun Kişiliği

Modern Rus araştırmacı E. A. Volkova haklı olarak, yazarın Rusya için Doğu sorununun Moskova Knezliği'ne ve Korkunç İvan'ın zamanına kadar uzak tarihsel geçmişe dayandığı gerçeğinden yola çıktığını belirtmiştir. “Büyük Petro zamanında, Doğu sorunu Rusya için özel bir önem kazanmıştır. XIX. yüzyılın ikinci yarısında Rusya, Doğu sorununun çözümüne doğrudan katılmak için yeterli derecede dış siyasi nüfuz elde etmiş ve Balkanlar'a stratejik bir yön başlatmış ve 1877'de Balkan Yarımadasındaki Slav halklarının kurtuluşu için Osmanlı Türkiye'si ile bir savaşa girmiş” demiştir (Perepelitsyn, 2017, s. 163). Volkova'ya göre, 1870'lerde yazarın çalışmasının önde gelen konularından biri sosyo-tarihsel konudur ve onun içinde Rusya konusu ana yerlerden birini kaplamıştır (Volkova, 2016, s. 3-10).

1869'da Dostoyevski, A. N. Maikov'a yazdığı bir mektubunda, Batı Sibirya'nın Rusya'ya ilhakı ve Yermak Timofeyevich hakkında birkaç kısa açıklama yapmıştır. “Bana göre, Kosak olmak demek önce – cesaret – serseri ve hırsız olmak demektir. Ondan sonra koyun derisi Ceketin altından zeki bir adam çıkar; konunun devasa doğasını ve gelecekteki önemini tahmin eder, ancak her şey sorunsuz gittiğinde işi başarılı bir şekilde tamamlar. Burada bir duygu doğuyor, Rus kökenli Ortodoks bir birlik duygusu... ve bundan, halk açısından oldukça Rus halkını ifade eden büyük hükümdara bir elçi olma ve hayırseverlik çıkıyor” demiştir (Çerepnin, 1968, s. 162). Kısa ve öz bir biçimde Dostoyevski, Kosakların başlangıçtaki spontane eylemlerinden, Sibirya Hanlığı'nın Rus devletine dahil edilmesinden büyük siyasi öneme sahip ve ilerici bir eylem doğduğunu özetlemiştir.

Dostoyevski büyük ölçüde Ruslaştırma ırkçılığı ile karakterize edilmesine rağmen, yazıları “Rusya sadece Avrupa değil, aynı anda Asya'dır”, “Rus sadece bir Avrupalı değil, aynı zamanda bir Asyalıdır” gibi doğru fikirleri de içermiş ve bu nedenle, “Sibirya da dâhil olmak üzere Rusya'nın tüm Asya tarafı, Rusya'mızın Avrupa tarafının hiç ilgilenmek bile istemediği bir tür uzantısı şeklinde var olmamalıdır” (Çerepnin, 1968, s. 162) demiştir.

Doğal olarak, Dostoyevski kendi yazılarında Rus edebiyatının tüm klasikleri gibi, karmaşık bir karaktere sahip olan Büyük Petro'nun kişiliğini atlayamamıştır. Dostoyevski tarafından, Rusya'nın büyük bir güce dönüşmesi, “Moskova – üçüncü Roma'dır ve dördüncüsü de olmayacaktır” gibi Rusçu fikri doğrultusunda ele alınmıştır. Ona göre, Konstantinopolis'e, yani İstanbul'a hâkim olmak, Tanrı tarafından belirlenmiş bilinçli amaç olmuştur. Dostoyevski'nin kavramındaki önemli ve belki de ana bağlantı, “Büyük Petro reformlarının bir sonucu olarak, değerliliğimizi, Ortodoksluğumuzu insanlığın tüm hizmetine sunmak mümkün hale geldi...” diye bir

açıklama yapması idi. Böylelikle eski Moskova fikrini genişleterek: "...böylece evrensel önemimizi anladık" demiştir (Dostoyevski, 2019, s. 139).

Büyük Petro'nun faaliyetinin olumlu bir yönü olarak, Dostoyevski, bunun sadece Rusya'nın değil, aynı zamanda genel olarak Slavların tarihinde de büyük rol oynadığına dikkat çekmiştir. F. Dostoyevski, A. N. Maikov'a şunları yazmış: "Büyük Petro'nun tüm Slavlar için önemi hakkındaki düşüncenizi beğendim. Bu fikri hayatımda ilk kez duydum ve bu kesinlikle doğrudur" (Çerepnin, 1968, s. 167). Ayrıca Dostoyevski şöyle söylemektedir, "Büyük Petro sonrası dönemde yeni politikamızın ilk adımı da belirtildi: bu ilk adım, tabiri caizse, Rusya'nın kanatları altında tüm Slavların birliğini oluşturmaktır" (Dostoyevski, 2019, s. 139-140). Dostoyevski'nin Slav sorununa karşı tutumu, dünya görüşündeki diğer birçok şey gibi karmaşık ve çelişkilidir. Ancak net bir şey vardır – o sıkı bir panslavisttir. Bu bağlamda Pan-Cermenizm, Pan-Slavizm, Pan-Romanizm ve nihayet Pan-Türkizm gibi zamanının moda olan jeopolitik eğilimlerinin birçoğunu tahmin ettiği söylenebilir. Yazar, jeopolitik arzularının karmaşıklığını anlamış ve yumuşatıyormuş gibi "Slavların birliği, Slav kişiliklerinin büyük Rus halkı tarafından yok edilmesi için değil, onları yeniden yaratmak ve Avrupa ve insanlık ile uygun bir ilişkiye sokmak, onlara nihayet yüzyıllarca çektikleri acılardan sonra sakinleşme ve dinlenme fırsatı vermek için yapılmalıdır..." (Dostoyevski, 2019, s. 140) diye vurgulamış ve nesnel olarak, muhakemesi Rus İmparatorluğu'nun Osmanlı devletine yönelik saldırgan politikasına tekabül etmiştir. Ayrıca Dostoyevski, Konstantinopolis'in Rusya tarafından ele geçirilmesi sorununu açıkça gündeme getirmiştir.

Yazarın Batı Avrupa Medeniyetine Bakışı

Dostoyevski, ancak Rusya'nın değil, aynı zamanda Avrupa'nın ve tüm dünyanın gelişim yollarıyla, insanlıkla ilgili düşünmeye çalışarak Katoliklik, Protestanlık ve Ortodoksluk gibi üç fikrin dünya tarihi ölçeğinde mücadele edeceği fikrini ortaya koymuştur. Bu bakımdan Dostoyevski, tarihin itici gücü olarak dini unsuru ön plana çıkarmıştır. Dostoyevski'ye göre, Katolikliğin en eksiksiz somut örneği, Antik Roma'dan insanlığın zorunlu birliği fikrini miras alan ve Katolikliğin ruhu ile mektubuyla dolup taşan Fransa'ydı: "onlar hem konvansiyonun devrimcileri, hem de ateistti..." (Dostoyevski, 2019, s. 239-240). Dostoyevski, Katolikliğin gerici bir fenomen olduğuna inanmış ve halk kitleleri üzerindeki etkisinden çok korkmuştur: "müttefikleri olan kralları kaybeden Katoliklik demokrasiye ve insanlara doğru koşacaktır." (Çerepnin, 1968, s. 176).

Dostoyevski'ye göre Almanya, Katolikliğe karşı çıkan ve onun tüm dünyadaki insanlara sahip olma arzusuna karşı olan Protestanlığın özüdür. Dostoyevski, "Almanlar çağımızın başında Romalı komutan Varus'u Teutoburg Ormanı'nda yenen Cherusci kabilesinin lideri Arminius'un zamanından beri kendi dünya hâkimiyeti için savaşıyorlar" demiştir. Ona göre, insanlığın yenilenmesinin Katolik uygarlığı tarafından değil, Alman ulusu tarafından getirileceği inancı Protestanlığı – "Luther sapkınlığını" doğurmuştur (Dostoyevski, 2019, s. 240). Yazar, soruna basit ırkçı bir yaklaşımla karakterize edilebilir.

Dostoyevski yazılarında Katoliklik ile Protestanlık'a karşı "yeni oluşan üçüncü bir dünya görüşü olan – Slav fikrini" koyarak (Dostoyevski, 2019, s. 242) "insanlığın Mesih etrafındaki ruhsal birliği sayesinde bu fikir belki de insanlığın ve Avrupa'nın kaderini çözmek için üçüncü gelen fırsattır" (Çerepnin, 1968, s. 177) demiştir. Burada Dostoyevski, ideal olarak saydığı Ortodoksluğun bir vaizi olarak hareket etmiştir. Onun görüşüne göre, daha önce belirtildiği gibi, onu Avrupalılardan keskin bir şekilde ayıran ve ona özel bir evrensel rol veren olağanüstü karakter özelliklerine sahip olan Rus ulusu olmuştur. Yazar, Avrupa burjuva ulusunun ölüme mahkûm olacağından, sonunun çok uzak olmayacağından, mezar kazıcısının da mücadelesi Avrupa medeniyetinin zayıflamasına yol açacak işçi sınıfı olacağından emin olmuş ve Avrupa medeniyeti "alt tebaalarının büyük bir bölümünün, proleterlerinin ve dilencilerinin yerine getirilmemiş demokratik özlemleri tarafından tükenecek ve zayıf düşecek" demiştir (Çerepnin, 1968, s. 177).

Ancak yazarın vardığı sonuç çok taraflıdır. Dostoyevski, Avrupa güçlerinin zayıflaması nedeniyle Rusya'nın güçleneceğini tahmin etmiş ve "memnun olan" "demos" "dahası ve daha fazla memnun kalacak" ve "Rusya Avrupa kıtasındaki tek dev olarak kalacak" diye tahmin etmiştir (Çerepnin, 1968, s. 178). Dostoyevski'nin bu kavramında, ilk olarak, Rusya'yı Batı Avrupa devletlerinin aksine betimlediği için, gerçeklik yanlı bir ışık altında tasvir edilmiştir. İkincisi, Rusya kavramını bir dünya devi olarak geliştirirken, Dostoyevski subjektif olarak büyük bir gücün pozisyonlarını savunmuştur. Burada, çalışmalarına çok değer verdiği Slavofilizmin destekçisi N.Ya. Danilevski ile bağlantı kurmuştur (Danilevskiy, 2013, s. 96).

XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Yaşananlar Işığında Yazarın "Doğu Sorunu" nun Evrimi

XVIII – XIX. yüzyıllarda Osmanlı devleti de tıpkı Rus İmparatorluğu gibi sistemik bir sosyo-ekonomik, siyasi ve kültürel kriz dönemine girmiştir. Çağdaşları, "gelişme ve daha fazla ilerleme özelliğine sahip olmayan" Osmanlı'nın geçmişin bataklığına sıkışıp kaldığı ve bu devletin sonunun geldiği izlenimini edinmiştir. Osmanlı devleti, doğal olarak kendi çıkarlarından hareket eden Batı Avrupa'nın büyük güçleri ile Rusya arasında zor denge kurabildiği için geçici olarak kurtarılmış denilebilir. XIX. yüzyılın ikinci yarısında, çöküş süreci o kadar belirginleşmiş ki, Avrupalı politikacılar Osmanlı devletini sadece "Avrupa'nın hasta adamı" olarak adlandırmaya başlamıştır. Rusya'ya karşı Kırım Savaşı'nda İngiltere ve Fransa ile koalisyon kurarak elde ettiği "Pirus zaferine" rağmen, devletin iç krizi o kadar ağırlaşmış ki, topraklarını parçalama konusu uluslararası gündemde olmuştur. Böylece Avrupa'nın uluslararası yaşamında "Doğu Sorunu" ortaya çıkmıştır.

O günlerde Rus toplumu bu konuyu her şeyden önce Slav sorununun veya daha doğrusu Güney Slav sorununun başarılı çözümüyle ilişkilendirmiştir. XIX. yüzyılın Rus edebiyatı klasiklerinin temsilcileri, "kardeş Slav halkları arasında bağımsız devlet gelişimi için ortaya çıkan tarihsel şans" tartışmasına da aktif olarak katılmış ve bunlar arasında Rus yazarı Dostoyevski'nin konumu özellikle ilgi çekici olmuştur.

Tekrar edelim, Dostoyevski'nin tarihsel kavramı, her şeyden önce, Rus tarihi de dâhil olmak üzere dünya tarihine Ortodoks-dini bakış açısıyla karakterize edilir. Ona

göre, “dinini yitirmiş” Fransa tarafından temsil edilen Katolik görüşü “materyalizm”e batmıştı ve “protestocuydu” ve sadece “olumsuzdu” ve Almanya tarafından temsil edilen Protestanlık ise “maneviyat eksikliğine düşerek itibarını yitirmişti ve tam da bu nedenle, modern terimlerle kolektif Batı Hıristiyan dünyasına önderlik edemeyecekti”. Dostoyevski bu rolü Rusya’ya vermiş ve “Rusların gelecek için yarattıkları büyük başarılarının en büyüğü insanlık için varoluşuydu, bu sadece Rusya’ya değil ve sadece ortak Slavlara değil, aynı zamanda genel olarak tüm insanlığa hizmet etmek demektir” demiştir (Dostoyevski, 2019, s. 124). Bu bağlamda, yazar Doğu sorununu da dikkate alarak “Doğu sorunu (aynı zamanda Slav sorunu da) Slavofiller tarafından icat edilmedi ve aslında hiç kimse tarafından icat edilmedi, ancak kendisi Slavofillerden önce, bizden önce, hatta Büyük Petro ve Rus İmparatorluğu’ndan önce doğdu. Ulu Rus kabilesinin tek bir Rus devletinde, yani Moskova Knezliği ile birlikte ilk birleşmesinde doğmuştur. Doğu sorunu, Büyük Petro’nun en yüksek derecede tanıdığı Moskova Knezliği’nin ilkel fikridir. Elbette aynı amaç için Konstantinopolis er ya da geç bizim olmalıdır” (Dostoyevski, 2019, s. 371, 140) diye ifade etmiştir. Muhafızlarının itirazlarını öngören Dostoyevski, Rusya’yı bunun Osmanlı başkentinin ele geçirilmesi için ahlaki bir gerekçe olduğuna inanmaya çağırılmış: “Evet, size cevap veriyorum, Haliç ve Konstantinopolis, bunların hepsi bizim olacaktır, işgal etmek için değil ve şiddet uygulamak için değil. Bu ilk önce, kendi kendine olacaktır, tam da zamanı geldiği içindir, eğer henüz gelmediyse, o zaman gerçekten de zamanı yakındır, bunun tüm işaretleri vardır. Bu doğal bir çıkış yoludur, tabiri caizse, doğanın kendi sözüdür. Bu daha önce olmadıysa, bunun nedeni tam olarak zamanının henüz olgunlaşmamasıdır” (Dostoyevski, 2019, s. 140) demiştir.

Karakteristik olarak, Dostoyevski Osmanlı Türkiye’sini bu yolda siyasi bir engel olarak dikkate almamış, çünkü “Türkiye’de doğru ve sağlıklı bir ulusal organizma yoktur ve olamaz da, belki de bir organizma da kalmamıştır, çünkü o kadar sarsılmıştır, bulaşmıştır ve çürümüştür; Türkler bir Asyalı gürühtür – yanlış bir devlettir” (Dostoyevski, 2019, s. 366) diye düşünmüştür. Dostoyevski, bir Avrupa devlet organizması olarak Osmanlı Türkiye’sinin geleceğine, ekonomik ve siyasi bağımsızlığına inanmamış ve aynı zamanda, Osmanlı’yı “sümüklü böcekler devleti”, “kendi ülkesinin yıkıcıları ve katilleri” gibi aşağılayıcı bir şekilde tanımlamıştır.

Ortodoks fikrine sahip olan yazara göre, “Moskova üçüncü Romadır, dördüncü Roma da olmayacaktır”. Yani yazar, “Moskova henüz üçüncü Roma olmadı, ancak bu arada kehanetin yerine getirilmesi gerekiyor, çünkü dördüncü bir Roma olmayacak ve dünya Romasız olamaz” (Dostoyevski, 2019, s. 104) demiştir. Rusçu fikrinin somutlaşmasındaki en önemli adımı “Rusya’nın Güney Slavları Türk boyunduruğundan kurtarmasında” görmüştür. “Rusya, yüzyıllardır üzerinde asılı duran ve bugüne kadar istikrarlı bir şekilde takip ettiği büyük fikri değiştiremez. Bu fikir, bu arada, bütün Slavların birleşmesidir; ama bu birleşme, bir işgal etme ya da şiddet değil, tamamen insanlığa hizmet uğrunadır” diye yazmış ve “evet, Rusya siyasette ne zaman ve ne kadar sıklıkla doğrudan kendi çıkarları için hareket etti?” (Dostoyevski, 2019, s. 371, 137) diye retorik bir soru sormuştur. Ayrıca düşüncesini bu yönde geliştiren Dostoyevski, şöyle açıklama yapmıştır: “Bu birlik, işgal etmek için

değil, şiddet için değil, Slav şahsiyetlerinin Rus devleri tarafından yok edilmesi için değil, onları yeniden yaratmak ve Avrupa ve insanlık ile uygun ilişkilere sokmak içindir, nihayet onlara yüzyıllarca çektikleri acılardan sonra sakinleşmeleri ve dinlenmeleri, cesaretlerini toplamaları ve yeni güçlerini hissederek insan ruhunun hazinesine katkı getirmeleri ve medeniyetteki yeni sözlerini söylemeleri için fırsat vermektir” (Dostoyevski, 2019, s. 371, 140).

Dostoyevski, doğunun veya daha doğrusu Güney Slav sorununun Rusya’nın lehine çözüleceğine inanmış ve ona göre, bu “Kolektif Batı” ile Rusya arasındaki asırlık çatışma kadar eşit derecede önemli bir sorunun çözümü olmuştur. Belki de farkında olmadan “tüm diğer siyasi sorunlar gibi, Doğu sorununun da Avrupa’nın kafa karışıklıkları ve önyargıları” olduğunu belirtmiştir. “Tek kelimeyle, çok yeni şey gelecek, ama bu Rusya için tamamen farklı bir aşama olacak ya da Rusya’nın ancak bu meselenin nihai çözümü ile hayatında ilk kez Avrupa ile anlaşabileceği ve nihayet onun için anlaşılır hale gelebileceği artık çok açık olacak” (Dostoyevski, 2019, s. 178) demiştir.

“Ama Avrupa buna inanmıyor, bencillikle Rusya’nın soyluluğuna inanmıyor” diye umutsuzluğa kapılarak “‘bencillik’ olmasaydı, mesele Avrupa için anında on kat daha kolay ve net hale gelirdi ama bencillikle – karanlık, belirsizlik, bilmece ve gizem oluyor” (Dostoyevski, 2019, s. 178-179) diye yanıtlamıştır. Dostoyevski sürekli olarak herkesi Rusya’nın ve Rus halkının gerçek sözüne inanmaya çağırmıştır. “Bu bir sorun mu? Her Rus için bu bir sorun olamaz ve olmamalıdır. Rusya dürüst davranacaktır ve sorunun tüm cevabı da budur” (Dostoyevski, 2019, s. 136). Bununla birlikte, Dostoyevski, “yalnızca kendi burjuva borsalarına bağımlı bir liberal, Yahudi Avrupa’ya” inanmış mıydı? Ayrıntılara girmeden şu belirtilmelidir ki, Dostoyevski’nin kendisi önyargı ile karakterize edilir ve bize göre yazar, Doğu sorununun “barışçıl bir şekilde düzenlenmesi” planlarına alaycı ve derinden güvensiz bakarak, Batı’nın, özellikle de Büyük Britanya’nın önerdiğinin mükemmellikten uzak olduğunu söylemiştir. Yazarın bu “düzenlemesi”ne göre, Bulgarlar, Boşnaklar ve Hersek sakinleri gibi Slav halklarının Osmanlı İmparatorluğu’nun yerli sakinleriyle “eşitlenmesinin” ve bu halklara “idari özerklik” verilmesinin sağlanması gerekiyordu. Dostoyevski, herkesin “beyin felci”ne yol açabilecek bu duruma ne Rusya’nın, ne tek bir Türk’ün, ne de bir tek kişinin razı olmayacağından o kadar emin olmuştur.

Konstantinopolis’e “en güçlü Avrupa güçlerinden birkaçının gözetimi altında özgür uluslararası bir şehir” statüsü verilmesi gibi çağrıda bulunan “eski, diplomatik görüşün” Dostoyevski’nin şiddetli itirazlarına yol açmıştır. Bu görüşe göre, şehrin geleceği, özellikle güçlü Avrupa devletleri arasındaki siyasi güçlerin dengesinde tutulması lazım olmuştur. Dostoyevski bunu sadece Batının diplomatik bir hilesi olarak görmüştür. “Avrupa’da hiçbir zaman böyle bir an, böyle bir siyasi durum olmayacak ki, yani İstanbul başkasının olmayacaktır. Bu bir aksiyom ve başka türlü olması da imkânsız görünüyor” (Dostoyevski, 2019, s. 186) diye şehrin gelecekte kaçınılmaz olarak Rusya’ya ait olacağına ikna ederek yazı yazmıştır. “Slavların Rusya’ya ahlaki bağlılığının er ya da geç kaçınılmaz olacağı, tabiri caizse, Avrupa için bu korkunç gerçeğin doğallığı, yasallığıdır ve onun kâbusunu, gelecekteki ana

korkularını oluşturmaktadır. Onun tarafında, sadece kuvvet ve kombinasyonlar, ama bizim tarafımızdan doğa yasası, doğallık, akrabalık ve gerçeklik vardır... ” (Dostoyevski, 2019, s. 187) diye sözünü bitirmiştir Dostoyevski.

Güney Slavların Türklere karşı “kurtuluş savaşının” eşlik ettiği 1877-1878’deki Rus-Türk savaşı Rusya’da bir vatanseverlik yükselişine neden olmuş ve Rus toplumunu daha önce olmadığı kadar sağlamlaştırmış denilebilir. Fakat Güney Slavların kendileri Rus-Türk savaşıyla nasıl bir ilişki içindeydiler ve bu F. Dostoyevski’nin beklentilerini karşılamış mıydı? Tarih bunları nasıl bertaraf etti? Burada yazar sağduyuludur, kavramların evrimini, zihinsel dönüşümleri ve bağımsızlık kazandıktan sonra yeni kurulan Güney Slav devletleri içindeki siyasi durumun tüm kırılğanlığını öngörmüş ve Dostoyevski, Slav aydınlarının bir kısmında, Slavların en yüksek temsilcileri ile liderlerinin bazılarında, Rusya’nın hedeflerine gerçekten gizli bir güvensizlik ve dolayısıyla Rusya’ya ve Ruslara karşı düşmanlık olduğunu belirtmiştir (Dostoyevski, 2019, s. 188). Yazar, Balkan Slavları arasında şüphesiz ve korkunç bir anlaşmazlık olduğu gerçeğinde başka bir karmaşık sorun görmüştür. “Evet, Slavlar arasında sonsuz bir çekişme var” (Dostoyevski, 2019, s. 264) demiş. Bütün bunlar Dostoyevski için çok belirsiz ve açıklanamaz şeyler olmuş ve “Rusya, kendisinden tüm bu Slav kabileleri gibi nefret edenlere, iftiracılar ve hatta bariz düşmanlara sahip olmayacak ve hatta hiçbir zaman sahip olmamıştır, Rusya onları özgürleştirince Avrupa onları bağımsız olarak tanımayı kabul eder... ve dünyada böyle şeyler başka türlü de olamaz” (Dostoyevski, 2019, s. 373) diye yazmıştır. Ona göre, Rusya böyle bir olay dönüşüne hazır olması lazımdı: “Tüm bu kurtarılmış Slavların, özelliklerini kaybetmeden önce coşkuyla Avrupa’ya koşacaklarına, onlara Avrupa’nın politik ve sosyal biçimlerinin bulaşacağı gerçeğine Rusya’nın ciddi şekilde hazırlanması gerekiyor ve bu nedenle, Slav olmanın anlamını ve insanlık arasındaki Slavların özel yerini kavramadan önce bütün ve uzun bir dönemden geçmeleri gerekecek” (Dostoyevski, 2019, s. 375) demiştir.

Dostoyevski Kavramının Başarısızlığı

“Yazarın Günlüğü”ne dayanarak, Dostoyevski’nin tarihsel ve sosyo-politik görüşleri analiz edildiğinde, dünya tarihinin gelecekteki gelişiminin seyrine ilişkin genel tarihsel modellemesinin tam olarak haklı olmadığı söylenebilir ve modern Rus araştırmacı U.S. Lyubyatinskaya’nın doğru bir şekilde belirttiği gibi, ondan büyük bir hümanist olarak değil, büyük bir muhafazakâr olarak bahsedilebilir (Lyubyatinskaya, 2006, s. 1). Yazar, birçok ortak noktası olan Osmanlı Türkiye’si ve Rusya İmparatorluğu’nun oluşum ve gelişiminin tarihsel özelliklerinin tüm karmaşıklığını ve tutarsızlığını görmeye mahkûm olmamıştır. Diyelim ki, ilk olarak, Osmanlı Türkiye’si ile Rus İmparatorluğu başlangıçta çok uluslu devlet olarak kurulmuş ve bu da zaman zaman ulusal azınlıkların ayrılıkçı hareketlerine neden olabilmıştır. İkincisi, Osmanlı İmparatorluğu tarihsel olarak Bizans İmparatorluğu topraklarında kurulmuşken, Rusya ise kendisini Bizans’ın yasal halefi olarak görmüş ve İstanbul ile birlikte, Osmanlı topraklarının bir kısmını talep etmiştir. Bu da iki devlet arasında aşılmaz bir çelişkiye neden olmuştur. Üçüncüsü, her iki imparatorluk da Batı Avrupa ülkelerinin gerisinde kalmanın acısını yaşamış ve bundan dolayı tarihsel olarak kendilerini

güvenli hissedememiştir. Ancak zaman zaman çeşitli nedenlerle bu zor sorunların üstesinden gelmek için başarılı olamayan umutsuz reformlar yapmıştır. Şaşırtıcı bir şekilde, her iki imparatorlukta gerçekleştirilen reformlar bir-birine kronolojik olarak denk gelmiştir. XIX. yüzyılın başında Rusya'da Çar I. Aleksandr'ın tahta çıkması ve onun bakanı M.M. Speransky ile reformlar yapılmaya başlandıysa, reformlar yeni Çar I. Nikolay tarafından derhal kısıtlanmıştır. Bir sonraki reform girişimleri 1861'de köylü serfliğin kaldırılmasıyla başlamış ve XX. yüzyılın başında Başbakan P. A. Stolypin ile devam etmiş ki bu da yine ülkenin siyasi elitinin yokluğu nedeniyle tamamlanmamış ve devletin Batı Avrupa'dan geri kalmamasını sağlayamamıştır. Benzer bir durum, Tanzimat reformlarını mantıklı bir sonuca ulaştırmayan ve suçu Osmanlı'nın yönetici seçkinlerine yüklenebilecek olan Osmanlı Türkiye'sinde de gözlemlenebilir. Nihayetinde Birinci Dünya Savaşı'nın galipleri arasında ne Osmanlı Devleti ne de Çarlık Rusyası yer almıştır. Hem Osmanlı hem de Rus İmparatorluğu hiçbir zaman istikrara kavuşamamış ve iç gerilimler o kadar artmıştır ki, her iki ülkedeki eski devlet sistemi de çökmekten kendini alamamıştır.

Rus İmparatorluğu'nun çöküşü, bir dizi yenilgiye yol açan 1854-1856'deki Kırım Savaşı'ndaki yenilgiyle başlamış denilebilir. Bundan sonra, Balkan savaşlarında, Rus-Japon Savaşı'nda ve Birinci Dünya Savaşı'nda yenilerek, bunun sonucunda imparatorluk kendine olan inancını yitirmiş, bir Avrupa jandarinasından "Avrupalıların alay konusu"na dönüşmüştür. İronik olarak, Osmanlı Türkiye'si de kendisini benzer bir durumda bulmuş ve önce "Avrupa'nın hasta adamı"na, sonra da alay konusuna dönüşmüştür. Dolayısıyla savaşın başlangıcındaki bu yenilgi ve belirsizlik duygusu, hem Genelkurmay'da hem de orduda ve tüm Rus ve Türk toplumlarında yükselmiştir. Böylelikle iki devlet de çökmeye hazır duruma gelmiştir.

Sonuç

Sonuç olarak belirtilebilir ki, panslavizm ve "Konstantinopolis'in alınması" gibi fikrin ve aynı zamanda Marmara Denizi kıyılarına sahip olarak Akdeniz'e çıkabilmek gibi fikirlerin sadece Rus yazarını meşgul etmekle kalmamış, bu fikir Rus aydınları arasında da, Çarlık Rusya'nın en yüksek siyasi ve askeri çevrelerinde de popüler olmuştur. Ülkenin daha sonra Rusya için bir felakete dönüşen ilk dünya savaşına bu kadar hatalı ve aceleci girişinin nedenlerinden birinin de toplumda böyle bir ruh halinin ve "tarihi niyetin" olduğu da kabul edilebilir.

Dostoyevski'nin günlüklerinden öğrenilen şey, onun esas olarak ortodoks şovenist konumlarda olduğudur. Yazara göre, sadece Ortodoks Rusya doğru bir yödedir, Batı ise siyasi bir jeopolitik güç olarak kabul edilse de, onlar doğru Hristiyan yönünde gelişen devletler olmamıştır. Doğu sorununda ise Osmanlı'yı askeri ve siyasi bir güç olarak hiç kabul etmemiştir. Buradan da o dönemdeki Osmanlı devletinin zayıf ve zor durumda olduğu görülebilir. Yazara göre, gelecekte Osmanlı devletinin yıkılması an meselesi olmuştur. Bu, onun Rus Ortodoks şovenizmini açıkça göstermiştir. Genel olarak, yazar, Rus İmparatorluğu'nun iç bölgelerindeki Türk halklarına da kibirli davranmıştır. Ayrıca, ona göre, üçüncü Roma sayılan Rusya'nın misyonu her an İstanbul'a sahip olarak Yunanistan'ı da etkileyerek şekilde eski Bizans topraklarında

hâkimiyetini kurmak olmuştur. Ayrıca Osmanlı Devleti altındaki Slav halklarını kanatları altına almanın da Rusya'nın görevi olduğunu düşünmüştür.

Dostoyevski'nin Doğu sorununa ilişkin görüşlerinden, Rus toplumunda Türk karşıtlığının nasıl derinleştiği ve onun askeri-politik bir hastalığa dönüştüğü görülebilir. Tarihsel bir paralellik kurarsak, bu belli bir düzeyde antisemitizm kadar hastalıklı bir olguydu. Ancak Dostoyevski'nin fikirlerinin tarihle temel çelişkisi, onun kibirli, bencil ve emperyalist olması olmuştur. Dostoyevski'nin Doğu sorunundaki görüşleri, Osmanlı ile Rusya ve Batı ile Rusya arasındaki derin bir yanlış anlaşılma ve karşılıklı güvensizlik katmanları ortaya koymuştur.

Extended Abstract

The Russian literature in the 19th century is a world phenomenon. We believe that one of the most noteworthy aspects of representatives of multifaceted Russian literature is their views on the main trends and events of Russian and neighboring peoples and world history. Their ideas are deep, but there are many contradictions. Beginning with A. S. Pushkin, Russian writers such as L. N. Tolstoy, I. S. Turgenev, N. V. Gogol and many others expressed their views on pivotal issues of Russian history from the earliest times to their own time. F. M. Dostoyevsky, the great Russian writer, holds a particularly distinguished place among them. It should be noted that Russian classics were characterized by universal humanistic views, as well as chauvinistic and "imperialist" views. This is evident from Dostoyevsky's work. Being an Orthodox thinker, the writer was characterized by "Slavic ethnocentrism".

One of the issues that deeply worried Russian writers and publicists was the painful acceptance of Russia's lagging behind Western European countries in the new era. In many cases, Russian public opinion explained this with the "oppression" of the Golden Horde. The Russo-Turkish wars of the 18th and 19th centuries also strengthened conflicting attitudes towards the Turkic peoples within Russia. Dostoyevsky's negative attitude towards the Ottoman state was formed in this framework. For example, Dostoyevsky explains harsh scenes in Russian society and daily life with the legacy and influence of the Golden Horde. Dostoyevsky looks at the changes and achievements in Russian history during the period of Kievan Rus and Moscow and the era of Peter I as an Orthodox thinker. It is evident that he ignored the brutality of the Russian state during its conquests of the states and peoples in the interior regions of Eurasia during the periods in question. It is known that during the conquest of Kazan, Astrakhan khanates and Nogai Horde, they used a particularly strict policy. It cannot be said that the writer did not know these facts. Even so, he remains silent. Dostoyevsky's view of history is presented intermittently in his works of art. And he openly expresses his main historical views in his diaries. His main thoughts are the relations of the Russian Empire with Western European empires. According to the writer, Western European countries are permanent rivals of Russia. Although within the same Christian civilization, it criticizes Catholic and Protestant values.

Dostoyevsky perceived Catholic and Protestant Europe as regions that had diverged from the original path of Christian development and values. In his view, Orthodox

Russia represented the sole civilization that maintained these foundational Christian Orthodox principles in the face of new challenges. Consequently, he regarded Russia as having a historical mission to save all of humanity. The first step in this mission, he believed, was the unification of all Slavic-speaking peoples under the aegis of the Russian Empire. The decline of the Ottoman Empire in the 19th century and the emergence of the “Eastern Question” appeared to him as a significant opportunity to advance this cause. However, Dostoyevsky showed little interest in the plight of the Turkic peoples subjugated by Russia.

The article explores F. M. Dostoyevsky’s historical perspectives within the context of the “Eastern Question”. According to Dostoyevsky, the origins of Russia’s “Eastern problem” can be traced back to the 16th and 17th centuries, marked by the formation of the centralized Moscow state. The resolution of this issue began during the reign of Tsar Ivan the Terrible with the conquest of the Kazan and Astrakhan Khanates, along with other Turkish speaking peoples. In the early 18th century, Tsar Peter I continued to address this issue by implementing policies designed to advance Russian interests. The writer asserts that the conquest of the Turkish peoples held progressive significance and that Russia’s wars of conquest were conducted “peacefully”. However, historical evidence suggests that this portrayal is inaccurate. By the early 19th century, as the Ottoman Empire weakened, both the policies of the Russian tsars and Russian public opinion shifted, prioritizing the conquest of Ottoman territories, with a particular focus on Constantinople. As an Orthodox religious thinker, F.M. Dostoyevsky was a staunch supporter of the policies pursued by Russian rulers. However, the baselessness of his pan-Slavic ideas became increasingly apparent in the 20th century. It is important to note that Dostoyevsky’s pan-Slavic and chauvinistic views did not enjoy widespread acceptance among Russian intellectuals. This is exemplified by the fact that during the Soviet period, the Diary of Dostoyevsky was published only once in the first decade of Soviet rule before being subsequently banned.

Makaledeki Yazar Katkılarının Yüzde ile Gösterilmesi
(Showing Author Contributions in the Article as Percent)

	1. Sorumlu Yazar (Responsible Author)	2. Katkı Sunan Yazar (Contributer Author)	3. Katkı Sunan Yazar (Contributer Author)	4. Katkı Sunan Yazar (Contributer Author)
Çalışmanın Tasarlanması: (Conceiving the Study)	%60	%40		
Veri Toplanması: (Data Collection)	%60	%40		
Veri Analizi: (Data Analysis)	-	-	-	-
Makalenin Yazımı: (Writingup)	%60	%40		5
Makale Gönderimi ve Revizyonu: (Submission and Revision)	%60	%40		
Çıkar Çatışması: (Competing Interests)	Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan ederler. The authors declare that they have no competing			

* Not(e): Belgenin imzalı asıl nüshası dergi süreç dosyalarında mevcuttur.

(The signed original copy of the document is available in the journal process files archive)

Kaynakça

- Berdyayev, N. A. (1990). *İstoki i smysl russkogo kommunizma [İstoki i Smysl Russkogo Kommunizma]*. Moskova: İzdatelstvo Nauka.
- Çerepnin, A. V. (1968). *Религиозные и исторические взгляды классиков Русской литературы [Religioznyye i İstoriçeskiye Vzglady Klassikov Russkoy Literatury]*. Moskova: İzdatelstvo Mysl.
- Danilevskiy, N. Ya. (2013). *Россия и Европа [Rossiya i Evropa]*. Moskova: İzdatelstvo Lan.
- Dostoyevskiy, F. M. (2019). *Дневник писателя [Dnevnik Pisatelya]*. Moskova: İzdatelstvo Azbuka-Attikus.
- Lyubyatinskaya, U. S. (2006). *Исторические воззрения Ф.М. Достоевского [İstoriçeskiye Vozzreniya F. M. Dostoyevskogo]* (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Moskova: Lomonosov Moskova Devlet Üniversitesi.
- Perpelitsyn, A. V. (2017). *Религиозные и исторические взгляды Ф.М. Достоевского [Religioznyye i İstoriçeskiye Vzglady F.M. Dostoyevskogo]*. Moskova: İzdatelstvo VG.
- Pokrovski, G. A. (1929). *Мученик богоискательства (Ф.М.Достоевский) [Muçenik Bogoiskatelstva (F.M.Dostoyevskiy)]*. Moskova: İzdatelstvo Ateist.
- Volkova, Ye. A. (2016). Исторические взгляды и деятельность Ф.М.Достоевского в 1840-1870 гг. [İstoriçeskiye Vzglady i Deyatelnost F. M. Dostoyevskogo v 1840-1870 gg.]. *Uçenyye Zapiski, Elektronnyy nauchnyy zhurnal Kurskogo gosudarstvennogo universiteta*, 3 (39), 3-10. Erişim adresi: <https://cyberleninka.ru/article/n/istoricheskie-vzglady-i-deyatelnost-f-m-dostoyevskogo-v-1840-1870-gg/viewer>.
- Volkova, Ye. A., Lihoradova, I. N. & Frolova, E. V. (2021). Исторические взгляды Ф.М.Достоевского в контексте историографического анализа (К 200-летию со дня рождения) [İstoriçeskiye Vzglady F. M. Dostoyevskogo v Kontekste İstoriografiçeskogo Analiza (K 200-letnemu yubileyu so dnya rozhdeniya)]. *Journal Bulletin Social-Economic and Humanitarian Research*, 10 (12), 3-12. doi: 10.5281/zenodo.4498558.